

Kovács Ádám Gábor

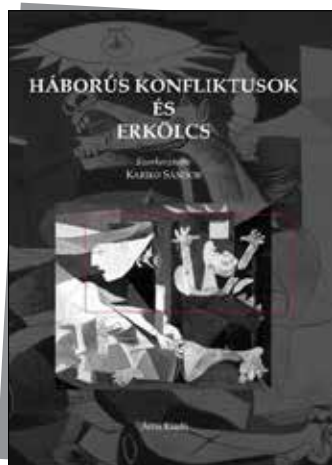
· Szegedi Tudományegyetem,
· Juhász Gyula Pedagógusképző Kar,
· Alkalmazott Pedagógiai és Pszichológia Tanszék, Szeged
· kovacsadam1009@gmail.com

A HÁBORÚ, A KÁOSZ ÉS A BÉKE EGYENESE

Háborús konfliktusok és erkölcs. Szerk. Karikó Sándor. Áron Kiadó, Budapest, 2014

Ebben a recenzióban egy lineáris folyamatot szeretnék megjeleníteni. A háborún keresztül eljutunk a káosz, majd a béke lehetséges megvalósulását ismertetem. Ezekhez az örök dilemmát okozó kérdésekhez segítségemre volt az első világháború századik évfordulójának apropójából megjelent hiánypótló mű. A *Háborús konfliktusok és erkölcs* című tanulmánygyűjtemény olyan nagy gondolkodók vizsgálódásait és értelmezéseit tartalmazza, ami különleges a magyar tudományos életre nézve. Kedvcsinálóként csak két nevet említek: a világhírű és Radnóti-díjas Heller Ágnes, valamint Szécsi Gábort, aki az Alkalmazott Filozófiai Társaság elnöke.

Pár szóban hadd reagáljak a könyv szerkesztésére, amit Karikó Sándor munkájának köszönhetünk. Négy nagyobb tömbre van osztva a mű. A tömbök különböző megközelítések, illetőleg eltérő diszciplínák szerint oszlanak meg. Az első tömb a filozófia melegágya, ahol a gondolatok elindulnak az olvasóban, és vizsgálandó kezd akaratlanul is. A második tömb szoros kapcsolatban áll a harmadikkal. Ezt a kettőt együtt vizsgálva történeti és politikaelméleti megközelítésekkel találkozunk. Nincsen külön kiemelve, de logikailag egyértelműen kivehető a társadalomtudomány és olyan alapdogmák csengése is, amelyek visszatartanak a filozófiai értelmezésre. Ezáltal lesz egy komplett egész a könyv. Minden tanulmány külön-külön is értékkel bíró egység, de egyben van összhangban. A negyedik tömböt pedig a feloldás és a

megoldás részének aposztrofálok. Véleményem szerint a túlélés és a megértés azok az alappillérek, amelyek hit vagy meggyőződés által segítenek minket abban, hogy *empátiára* és egymás megbecsülésére oktassanak minket, vagy pedagógusaink által ennek teret engedjen. A tömbök szerint tagolt mű véleményem szerint nagyon jó ötlet, és az első olvasásnál igazán kellemsé teszi a könyvet, mintha epizódokat néznék egy többrészes dokumentumfilmből, ami egy téma köré szerveződött. Ebben a hiánypótló munkában egy teológiai tanulmány található, de jobban megfigyelve, található még buddhista tanítás is. A mű komplexitását tekintve nem használ töméntelen szakzsargont, és tudományos kontextusát tekintve inkább az érdeklődő és gondolkodó értelmiségre próbál hatni, mint a frekventált tudósvilág nagyja-ira. Olvasását nem korhoz, inkább értelmi és érzelmi érettséghez kötném, ha az én tisztem lenne ez a kompetencia. Külön kiemelendő a lapok minősége, a blokkok igényes lezárása és a borító megválasztása. A borítón Pablo Picasso vászna, festményének stilizálása található, melynek témája a spanyol polgárháborúnak állít emléket. A 20. század ikonikus festőművésze pedig a háborúellenesség vezéralakja és képviselője volt. A festő azt nyilatkozta a festményéről, hogy „a hadsereg a halál és a nyomor óceánjába rángatja Spanyolországot”. Ezt a művészettörténeti kitérőt azért pendítettem meg, hogy hangsúlyozzam a könyv szerkesztését, hiszen még ki sem nyitjuk, de máris üzen nekünk.

A könyv tartalmát tekintve, először a filozófiai és etikai értekezésekkel találkozunk. Max Weber gondolataira bukkanunk, amit Szécsi Gábor tolmácsol. A felelősségetika és az érzületetika ütköztetésein keresztül értelmezzük a háborúk alapindítékait, és a Kant általi örök béke vágyát. Szécsi Gábor tolmácsolásában is meghallhatjuk Weber politikatudományra irányuló hatását, miszerint az állam a fizikai erőszak alkalmazásának monopóliumával rendelkező szerv. Ezt a gondolatot Heller Ágnes folytatja és magyarázza el: „a modern állam privilégiuma az erőszak használata, a háború indítása és gyakorlása, azaz az emberölés megparancsolása állami feladat”. További fejtegetéseiben pedig a háború etikáját, ha úgy tetszik, játékszabályát elemzi. „Ölj, amennyit bírsz”, és „tedd kockára az életed”. A konzekvencia pedig, ha ölni akarsz, akkor ki kell tenned magad annak, hogy megölhetnek. A háborút pedig egy univerzális gondolattal magyarázza: „A háború az elosztás és a megtorlás elveinek egysége.” Majd párhuzamot von ezen elv alapján a régi háborúk és a modern háborúk között. „Nem az elosztás és megtorlás összefonódásában van a különbség, [...] hanem az ölés technikájában és a személyes motívumaiban.” Később a háborúk formája megváltozott, mert a felek már nem tették ki magukat annak a fel-tételnek, hogy megölhetik őket, ezért a később kialakuló nemzetállamok át-

formálták a háború etikáját. Ami azt eredményezte, hogy az emberek pusztá meggyőződésből indultak csatába. Bevezették a háborúhoz való erkölcsi jogot is, ami kimondta, hogy csak jól meghatározott indokok szükségesek ahhoz, hogy egy háború igazságos lehessen, ezáltal erkölcsileg jogos. Ebből következik az a későbbi és majdhogynem örök dilemma, amely azt eredményezi, hogy ha meg tudják találni az államok a megfelelő vagy „eladható” indok(ok)at, akkor minden háború igazságossá válik, válhat. Az ilyen legitimációnak lényegi elemeit Losoncz Alpár tanulmánya lendíti tovább. Az igazságosságtétel felismerése hamar megtörtént, de a propagandagépezet csak az első világháború idejére érte el az egyik emlékezetes mérföldkövét. „Hiszen a háború révén az igazságszolgáltatás hangja szólal meg, általa az igazságosság maga alá gyúri az igazságtalanságot.” A morális igazolás mindig nagy hangsúlyt kapott, Otto von Gierke ezért is fémjelzte így az első világháborút: „háború a háború ellen”. Ezt úgy értelmezték, mint egy háborút, ami véget vet az összes háborúnak. Ezáltal elérte a célját, hisz ki ne szeretne békében élni és lezárni minden szenvedést? Ez a fajta továbbgondolás, -értelmezés vezetett ahhoz a kérdéshez, hogy a mai világrend és ennek ismeretében lehetséges-e háború? Mivel az alárendelési viszonyok és a magyarázatok permutációi és variációi ellenőrizhetetlen számban érkeznek, ezért egyértelmű válasz nem születhet, de a tanulmány által felvetett „*morál*” és a morális bizonyítás, mely szükséges egy háború igazságosságához, minden korban és időben fontos lesz. A háború, a tulajdon és a morál összefonódását Karikó Sándor tanulmánya viszi tovább és vizsgálja ebből a szemszögből. A tanulmány elején egy fontos kérdéssel, az alapproblémával indul a fejtegetés. „Miért létezik háború?” Választ a mára már klasszikussá vált porosz katonai teoretikus, Clausewitz elméletéből nyerhetünk. A háború „az emberi érintkezés ténykedése”. A szerző és a közfoglalkozás értelmezése szerint „olyan megnyilvánulás, amelynek során a politika valójában folytatódik [...] véres eszközökkel”. A háború és a morál aspektusát és hivatalos összefonódását nem vonhatjuk kétségbe, ám a tanulmány tárgyalja még a tulajdon fogalmát, ami annak a gondolatnak, dogmának az indoklása, hogy a háború a politika folytatása erőszakos eszközökkel. Mi is a tulajdon? A tulajdon a történelem összefoglalása. A Marx általi értelmezésen keresztül jutunk eddig, amely végső soron „azt jelenti, hogy az ember úgy viszonyul természeti termelési feltételeihez, mint amelyek hozzá tartoznak, az övéi, [...] amelyek úgyszólván testének meghosszabbításai”. Tehát a tulajdon és a föld az ember „szervtelen természetként készen talált objektív teste”. Mivel a háború a politika erőszakos folytatása, a politika célja pedig a föld, a termelés és az emberek védelme. Az előző értelmezés szerint, a szervtelen objektív test erőszakos védelme a háború. A tulajdon ilyen értelmezése

alapján minden háború igazságos, hiszen „csak” önvédelem. Az igazságos háború problémájáról Barcsi Tamás tanulmánya értekezik. Ezen értelmezés alapján oda jutott a közvélemény, hogy a háborúk akkor igazságosak, ha az önvédelmet célozzák meg. Ez a megállapítás egy elfeledett gondolkodó életművének gerince volt. Szent Ágoston próbálkozott a háború és a kereszténység összeegyeztetésével. Arra a megállapításra jutott, hogy a „háborút mindig a béke érdekében folytatják”. Ezen megállapítás alapján a háborúk gondolatával ily módon könnyebb megbarátkozni. Barcsi Tamás azonban behoz egy másik vizsgálati oldalt. Az emberi méltóság szemszögéből láttatja a háborúkat. A szerző szerint minden morális diskurzus értékcorlátja az *emberi méltóság tiszteletének* elve. Az elvet a következőképpen fogalmazza meg, amivel teljes mértékben egyetértek: „Az emberi személy létezéséből adódóan önérteklkel rendelkezik, ebből következően alapvető érdeke, hogy életének szentségét, lehető legkiterjedtebb szabadságát, egyedi személyiségét más személyekével egyenlő módon tiszteljék.” Szent Ágoston és a közmegállapodás igazságos háború gondolata itt dől meg, hiszen a háború (még ha az önvédelmet szolgálja is) nem összeegyeztethető az emberi önértek tiszteletével. Tehát a háborúk ezen az alapon elfogadhatatlanok, kivételek azok a humanitárius intervenciók, amelyek az emberi méltóság elvének megsértésére adott válaszok. Ám itt is sok probléma és dilemma üti fel a fejét, viszont vitathatatlan tény, hogy minden háború (akár igazságos, akár igazságtalan) *egyszerű pusztítás*, halál és káosz, ezért *megengedhetetlen*.

A filozófiai blokkot követően az elméletörténeti blokk bontakozik ki, majd politikaelméleti kérdésekbe botlunk. Ezt a két tömböt egyben tárgyalom, mert elválaszthatatlanok. Heller Ágnes koncepciójával ebben a kötetben többek között Szabó Tibor is foglalkozik Machiavelli szemüvegén keresztül. Machiavelli nem túl ismert művét boncolgatja. *A háború művészete* címen megjelent műben egy fontos gondolat található, bizonyítékként a filozófus gondolatára: „Aki háborúskodni akar, annak célja az, hogy a hadjárat során valamennyi ellenségével nyílt harcban ütközzék meg, s hogy győzzön a csatában.” A filozófusok által felvetett problémákat és dilemmákat kiválóan és érthetően tárgyalja ez a két blokk, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint ezen tanulmányon belül megfogalmazott második hatalmas gondolat: „Hogyan vessünk véget egy háborúnak?” A háború és az erkölcs fogalmait tovább tárgyalja Bertók Rózsa, Hugo Grotius művein keresztül. Két fő gondolatra reagálnék. Az első, hogy a grotiusi jog szerint jogos, ami nem helytelen, és a törvény az, ami a cselekvés szabálya. Értelmezésem alapján azt cselekedhetjük, ami nem helytelen, tehát az válik jogossá, viszont a háború helytelen, mégis cselekedhetjük. Visszatérünk e recenzió koncepciójához, amely sokszor felbukkan, hogy tudniillik a háború a politika erőszakos meg-

valósulása. Tehát ha találunk okot és indokot, és azt a megfelelő módon csomagoljuk be, akkor a háború jogos és törvényes cselekvéssé válik. Ennek a gondolatnak az értelmezésére Balogh László Levente tanulmánya szolgál. A háború problematikájában az a fontos, hogy a közvélemény elfogadja azt, és támogassa. Ebben az a gond, hogy a közfelfogás szerint a háború az önfeláldozás, a halál és a szenvedés szinonimája, ezen értelmezés alapján értelmetlen. Tehát a megoldás, hogy *értelmet kell* neki találni. A hangsúly a mondat második felén van. Hisz ha igazságossá teszik a háborút (vagy legalábbis úgy tüntetik fel), akkor eleget tesznek a kívánalmaknak. Tehát a végcél a látszat fenntartása. Ez viszont kötelesség. Szent Ágoston szerint „igazságosság nélkül az állam nem más, mint egy nagy rablóbanda”. A választás az ő kezükben van, vagy fenntartják a látszatot, vagy számolnak a következményekkel. Ha elvonatkoztatunk, és a Neuman-féle játékelméleten keresztül vizsgáljuk a háborúkat, amit Tóth I. János tár a szemünk elé, fontos gondolatra lelünk: „Egy játékos akkor alkalmaz erőszakot, ha úgy látja, hogy van esélye arra, hogy egyoldalúan maximalizálja a saját nyereségét.” Ez a gondolat az, ami számomra a legjobban megmagyarázza a háborúk indítékát. Az *egyszerű kapzsiság*. Úgy fordítom a mondatot, hogy egy állam (látszatindokoktól eltekintve) akkor alkalmaz erőszakot, ha úgy látja, hogy van esélye arra, hogy egyoldalúan maximalizálja a saját nyereségét, és képessé válik, hogy ellenfelét megfossza döntési szabadságától. A játékelmélet, a hipotézis, a mű és a politikai összecsengések gondolkodásra és fejtorésre adnak okot. Bujalos István ezt a gondolatot kiegészíti Michael Walzer gondolatainak keresztül. A háború célja, hogy a nyereséget maximalizálják, de ezen értelmezés alapján a föld és a tulajdon újraelosztása, hogy egyenlően részesüljenek a népek vagy nemzetállamok. Itt üti fel a fejét az a kiegészítés, ami megmutatja a háború újabb sötét oldalát. „Újraelosztás, hogy egyenlően részesüljenek, vagy hogy többen részesüljenek.” Walzer levezetése alapján eljutunk oda, hogy „a politika egy racionális diskurzus, ami ha nem folytatódhat, mert feltételei megszűntek, akkor jön el a háború”. Ezen elv alapján a háborút kell korlátozni, hiszen ez csak a haderők összecsapása lehet, mely nem igazságos, de szükséges. Nem lehet bármely erőszak alkalmazását ezen elv alá vonni, mert itt nem a fékevesztett gonosz metaforája, hanem egy megoldási politika része. A háborúk minden körülmények között elítélendőek, ez már bizonyos, hiszen rengeteg történelmi bizonyíték van a tulajdonunkban. Nem is kell annyira visszamennünk az időben, hogy ezt átlássuk és vizsgálni tudjuk. Két tanulmány foglalkozik a modern kori háborúkkal más-más szemszögből. Az első és legátfogóbb Barta Róbert tanulmánya. Ez a tanulmány olyan problémákat fejteget, amely az erkölcsi felelősségre hívja fel a figyelmet

olyan esetekben, mint az atombomba alkalmazása, a nukleáris fegyverkezés és a holokauszt példája, amely nemcsak háborús bűn, hanem az emberiség ellen elkövetett bűntény is. Ez a tanulmány tényszerűen elkészített és kiváló munka. Jól érthető és megérthető. A tanulmány egy vitatott történelmi személy gondolatára emlékeztetett, Ernesto Che Guevara találó felismerésére gondolok: „A legszigorúbb meggyőzés sem aljasíthatja hóhérbárddá a katona kardját.” A másik tanulmányt Vági Attila tollából olvashatjuk. Vági Attila reagálása egy nagyon aktuális és égetően fontos társadalmi problémáról szól. Kétféle harcmodort és mögöttes tartalmát, történelmét ismerhetjük meg. A gerilla- és terrortámadások, harcok tárulnak szemünk elé. A tanulmány azt taglalja, hogy a két módszer miben különbözik, és miben hasonlít. Először is elkülöníti az állami terrort az egyéni és csoportos terrorizmustól. Az utóbbinak első jelentős vagy inkább említésre méltó képviselője Európában az orosz anarchista terrorista, Pjotr Kropotkin herceg. Ő úgy foglalta össze módszerük lényegét, ami egyfajta definícióként szolgál a mai értelmezésnek, hogy „az általános figyelmet követelő akciók átítatják az emberek gondolkodását. [...] Egyetlen cselekmény nagyobb propagandát fejthet ki néhány nap alatt, mint ezernyi röpirat.” A tanulmány szubjektív megítélése megint egyetértésre ad okot, hiszen a modern terrorizmus és a gerilla harcmodor közötti különbséget esetenként egyre nehezebb megítélni. Ami problémát vet fel, hogy ezen szörnyű cselekedetekért esetenként ki a felelős. Ezekben az esetekben, főként a terrorizmus vizsgálatánál, nehéz a szubjektivitás megőrzése. Gondoljunk csak a közelmúltban történt párizsi terrorakcióra. A lezajlott események védtelen emberek ellen irányultak, és a mézárulás egyértelműségét közölték. Minden hírcsatorna és média ettől volt hangos. Ha a terroristák fejével gondolkodnánk, akkor örömeink fejeznék ki, ha pedig racionálisan gondolkodó lényként, akkor nem értenék, miért volt erre szükség. A bánat és a sokkhatás után pedig a harag az, amely foglalkoztatja az embert, hogy bárcsak megtalálnák ezeket az embereket, és mint a mesében, megkapnák méltó büntetésüket a gonoszok.

A recenzió zárására a negyedik tömb áttekintésén keresztül kerül sor. Az esztétikai, teológiai és pedagógiai aspektusokat egyben tárgyalom, szoros kapcsolatuk miatt. Az esztétikai dolgozat emléket állít azon művek felsorolása és rövid értelmezése által, amik a háború témakörével foglalkoznak, olyan alapon, hogy a túlélés és a megértés kapcsolatát ábrázolják. A levezetés esztétikai jártasságot igényel, de a gondolatok és az eredmények megfelelő mértékben elérnek az olvasóhoz. Alberto Bayo tábornok szavaival élve: „a háborúban többet érsz, ha életben maradsz, mintha hős leszel”. A teológiai értekezés már előrevetíti a megoldást. Mégpedig II. János Pál szavain keresztül: „Az erőszak azt semmisíti meg, amit védelmezni szándékozik,

az ember méltóságát, életét, szabadságát.” Tehát ha az ember méltóságát, életét, szabadságát szeretnénk védelmezni, akkor nem az erőszak az, amihez folyamodni kell, hanem a *szeretet*, hiszen az erőszak csak tüneti kezelés. Kovács András szavait felhasználva a szeretet megvalósulásának forrása a *pedagógia* és a *nevelés*, „melyben ott dobog a szeretet, Isten szeretete”. A zárótanulmány pedig az agressziót vizsgálja pedagógiai kontextusban. Az elterjedt iskolai erőszak és agresszió problematikája odáig fajult, hogy elfogadhatóvá és helyenként kötelezővé tette az iskolarendőrt. Véleményem szerint ez nem jó irány, hiszen a gyermekek nem léphetnek be mindennap egy olyan intézménybe, ami kísértetiesen hasonlít a büntetés-végrehajtás intézményeire, pedig csak iskolák. Kissé talán kriminalizáltam a helyzetet, de ez a vészjósló probléma mára már ott kopogtat az ajtón. Lehmann Miklós tanulmánya arra a következtetésre jutott, amivel teljes mértékben egyetértek és küzdök is érte, hogy az empátia kutatásán át az empátikus körülmények megteremtése és oktatása ugyanolyan fő cél, mint a helyesírás és a számolás átörökítése. Hisz mindennemű egyéb problémamegoldó modell csak tüneti kezelés lenne, mely a probléma elmérgesítésének táptalaja lehet. „Ám a pedagógus nem elégedhet meg a felületes ítéletekkel, a jelenség tüneti kezelése helyett az okok és a valós tényezők vizsgálatán alapuló tényleges megoldások szükségesek.” A kritikai érvek megszületése ellen az *empátia* definíciójából hoznék egy mondatnyi bizonyítékot a módszer és jelen tárgyalás megoldására. „Az embernek az a képessége, hogy egy másik ember szempontját felfogni és megérteni képes.” Másképpen fogalmazva ez azt jelenti, hogy azon képesség, amely lehetővé teszi, hogy *átéljük mások érzelmeit*, affektív tapasztalásait. Ezt a hiányosságot már Dwight Macdonald amerikai író és társadalomkritikus is felismerte, és ily módon nyilatkozott róla. „Hozzákeményedtünk a vérfürdőkhez. [...] Erkölcsi Mithridatesszé tett, hogy megvédjük magunkat az emberi együttérzéstől.” Sorra hozhatjuk fel az érveket, hogy miért lenne jó és észszerű az empátiaoktatás és az empátikus körülményekből való tudásbázis bővítése. Véleményem szerint, ami a háborúk értelmezésén és kutatásán keresztül végbemegy az emberekben, és az a sok borzalom, amit láttunk és tudunk, elhossa majd az empátikus és gondolkodó ember évszázadát.

Összegzésként áttekintem a könyv külső és belső jellemzőit. Külső vonatkozásában a könyv teljesen helyt tudna állni bármelyik nagy könyvesbolt palettáján. Engem elvarázsolt, és minden tiszteletem azoké az embereké, akik írtak bele, és akik a megjelenésén szorgoskodtak. A belső tekintetében a téma az, ami fejtörést okoz. Véleményem szerint a téma nagyon nehéz, de ezt olyan nyelvi eszközökkel és olyan különböző látásmódokkal közlik a tanulmányírók, hogy az olvasó úgy érzi magát, mintha egy kerekasztal-beszél-

getés részese lenne. Ezen képzeletbeli kerekasztal-beszélgetésen elhangzott mondatok olyan tényszerűséggel és alázattal csendülnek fel, mint egy őszinte baráti beszélgetés. A témát Jules Regis Debray francia filozófus gondolataival zárnám, saját szavaim tolmácsolásában: A tragédia abban van, hogy a háborúban nem tárgyakat, számokat, könnyen pótolható gépeket ölnek meg, hanem embereket, akik lényegileg ártatlanok, akiket más emberek szerettek és tiszteltek, és akik folytatni szerették volna az életüket. Eszmék és osztályérdekek állnak szemben egymással – és az emberek halnak meg. Ez a történelem tragédiája, semmilyen kor, semmiféle forradalom nem jelenthet kivételt ez alól. Ezt az ellentmondást mi sem vagyunk képesek feloldani, bárhogy is szeretnénk. De idealista hozzáállásom tükrében, ha több ilyen képzeletbeli vagy megszervezett kerekasztal-beszélgetésre kerülne sor, akkor sikerülne megvalósítani azt az utópisztikus gondolatot, amit Franklin D. Roosevelttel mondott a jaltai konferencia után. Az én olvasatomban: jobb világot építhetünk a gyermekeinknek és az unokáinknak, az önkéinek és az enyémeinknek, amelyben a világ összes gyermeke és unokája biztonságban élhet. Amiért, remélem, egyre több ember tesz valamit, nap mint nap.